

ענוה של מנהיג הדור

פרשת פנחס, (שיחה 2) – נכתב ע"י הרב משה צוריאלי, מתוך ספרו "אוצרות התורה".
[הבהרה. בהסכמת הרב, השיחה נערכה ע"י תלמידו, אך טרם הגיחה]

כאשר אנו משווים בין עצה שנתן יתרו למשה, לבין אופן ההתבטאות שמשה רבנו מסר את הדברים לישראל, אנו מוצאים שוני.

בענין מנוי השופטים יתרו הציע "כל הדבר הגדול יביאו אליך, וכל הדבר הקטן ישפטו הם" (שמות יח, כב) וכוונת "הגדול" הוא ענייניו של "גדול" – כהן הגדול, והנביא והשבט.

אבל משה רבנו התבטא "והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי ושמעתיו" (דברים א, יז) כלומר, לא מדובר מבחינת האישיות עליו דנים, אלא גופו של החקירה המשפטית, אם יהיה דיון מסובך וקשה תביאו אלי, שאחליט עבורכם. ואמרו חז"ל: "על דבר זה נענש משה שנאמר 'ויקרב משה את משפטן (=של בנות צלפחד שתבעו נחלה בא"י) לפני ה'", (במדבר כז, ה). ומפרש רש"י, "על דבר זה, שנטל שררה לעצמו לומר 'תקריבון אלי' שהיה לו לומר 'תקריבון לפני השכינה' עכ"ל.

הרי מכאן שכאשר האדם מתבטא בביטוי שיש בו שמץ של גאווה, מיד נתקל בבעיה. (כמו משה רבנו שלא ידע מה הדין, למרות שהקב"ה כבר הודיע לו כל התורה כולה בהר סיני, אלא ששכח.)

6 דוגמאות:

[א] כן מצאנו אצל שמואל הנביא.

כאשר שאול שאל "אי זה בית הרואה" ענה שמואל "אנכי הרואה". (שמו"א ח, יח-יט). אמרו חז"ל, (ילק"ש שמואל רמז ק"ח): "אמר לו הקב"ה לשמואל, אתה קורא לעצמך 'רואה'? אני מראך דבר שאין אתה רואה. בשעה שאמר לו 'מלא קרנד שמן' (=כאשר בא לבית ישי כדי למשוך מלך חדש, וראשון מהבנים שנצב לעומתו היה אליאב, גבה הקומה) 'וויאמר, (שמואל), אך נגד ה' משיח'!" [אבל] ויאמר ה' אל שמואל 'אל תבט אל מראהו ואל גבוה קומתו כי מאסתיהו. כי לא אשר יראה האדם, כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב' (שמו"א טז, ו-ז). ומבואר ששמואל קם שבע פעמים לקראת כל בן ובן כאשר הציגו אותו לפניו, וטעה לחשוב שזהו זה. ונכלם כל פעם לחזור ולשבת על מקומו שוב ושוב, כי לא השכיל לראות נכונה. עד שלבסוף קראו לדוד. (וחז"ל אמרו במדרש ילק"ש סוף רמז קכ"ו, כי אליאב נדחה על שהיה כעסן, כמבואר במקרא (שמו"א יז, יח). ואע"פ שכעס זה התבטא רק לאחר שנמשח דוד למלך וכאשר בא לשדה-הקרב עם גלית, אבל רושם תת-הכרתי של תכונה זו היה כבר בלבו של אליאב עוד מלפני שכעס בפועל). ואע"פ ששמואל היה נביא והיה צריך להבחין, אבל בגלל שנטל איצטלא לומר "אנכי הרואה", כבר הפסיד מקצת מנבואתו.

[ב] מצאנו עונש זה גם בין אמוראים בתלמוד.

כאשר רבא התפאר "הריני כבן עזאי בשוקי טבריא" (עירובין כט). ומפרש רש"י: "יומא בדיחא הוה ליה לרבא ואמר להו לתלמידיו השתא צילי דעתאי והריני מזומן להשיב בחריפות לכל מי שישאלני, כבן עזאי שהיה דורש בשוקי טבריא ולא היה בימיו עוקר הרים כמותו". והנה, דבר פלא, "ההוא מרבנן" שאל אותו שאלה, ולא ידע רבא לענות, כמפורש שם בתלמוד.

[ג] וכן אירע לאב"י, כאשר התבטא "הריני כבן עזאי בשוקי טבריא". (ערכין ל:). ומפרש רש"י: "משובח במקומי שאני דרשן ובקי כבן עזאי שהיה משתבח בטבריא". ושוב "ההוא מרבנן" שאל אותו שאלה, ולא ידע לענות. (ע"ע קידושין כ. ורש"י שם).

[ד] כתופעה הזו מצאנו גם אצל גדולי הראשונים.

התלבטו כל הראשונים להגדיר במה קטא משה במי מריבה.

ר' אברהם אבן עזרא מביא 7 פתרונות אפשריים.

הרמב"ם אף הוא מביא הצעה, ומסכם בסוף "תרצנו קושיא גדולה מקושיות התורה שרבים דברו בזה ורבים שואלים מה הוא החטא שחטא. השווה מה שאמרנו אנחנו בזה, ומה שאמרו בו אחרים, והאמת יורה דרכו". ("שמונה פרקים" שלפני אבות, סוף פ"ד). והנה רמב"ן דוחה דבריו בשצף קצף. (בפירושו לבמדבר כ, א)

[ה] אב לכולם הוא נחמיה שהשתבח (יג, לא), "זכרה לי אלהי לטובה". ונענש על כך שלא נקרא ספרו על שמו, אלא על שם עזרא. (סנהדרין צג:)

[ו] וכן אמרו בעונש של חזקיה "חזקיה תלה בזכות עצמו, תלו לו בזכות אחרים". (ברכות י). ועל זה סיים "הנה לשלום מר לי מר" כי שמע בכך גערה מאת ה'. (שם)

הרעיון המרכזי מכל הנ"ל הוא, שהאדם יכיר מגבלות-שכלו ולא יטעה לתלות הגדולה בעצמו. אנו אומרים בתפילה "אתה חונן לאדם – דעת, ומלמד לאנוש – בינה". כלומר,

1. מה שיש לנו כח זכרון,
2. ומה שיש לנו כח אבחנה לבחון, (מה צודק ומה לא צודק)
3. ומה שיש לנו כושר הבעה ויכולת לבטא רעיון בצורה ברורה עד שהשומע יבין מה בדעתנו,
4. ומה שיש בידינו כח יצירה לקחת בסיס מסוים וממנו לחדש תולדות ותוצאות נוספות, כל אלו לא באו מכוחו האנושי אלא הם מענקים מאת ה', המתחדשים לנו בטובו כל רגע ורגע.

יש קצת כפיית טובה במה שהאדם שוכח עקרון זה.

ב"ספר הכוזרי" (מ"א) האריך בפלאות של כלי דיבור של האדם, איך האדם מפעיל שרירים סמויים, אברים פנימיים ועצבים מסועפים בכדי להוציא הגה מפיו וגרונו ומבלי שהאדם יודע כלל כיצד להפעיל אפילו אחד מהם! בו-זמנית של ברק המחשבה, כבר האדם מצמצם את חלל החזה או מרחיבו, נושף או נושם, מפעיל מיתרי- הקול ומרים קשת החיך, בליווי סידורי שיניים ושפתיים המתאימים כדי שישמעו קולות הרצוים להרצאתו.

כן יש להוסיף על דבריו של "ספר כוזרי", כאשר הנואם נואם נאומו, תוך כדי הרצאת דבריו הרי הוא מסדר את משפטיו, הוא עורך את רעיונותיו, ויוצא מבנה של נאום שהוא הדר ביופיו. ומי המסייע לו שכל היוצא מפיו יצא חלק בלי ערבוביא, בלבולים וגמגומים אלא שופע וקולח, אם לא ידו של הקב"ה? מי המפעיל תאי-מוחו בעת ההרצאה שיעמדו הכן להזכיר לו אותם הפרטים שהוא צריך לזכור, ולסנן משם מה שרק יפריע לו?

בני אדם הנכשלים בגאווה שוכחים פרטים חשובים הללו. לפעמים אדם נכשל ביומרות, והוא רוצה מאד לפרסם דעת עצמו ושוקע ב"נגיעה" זו עד כדי כך שהוא רוצה שאחרים גם הם יקבלו את דעתו כמוצדק. על זה נאמר "ואל תאמר קבלו דעתי, שהן רשאים ולא אתה" (אבות, ד'. ועיי"ש דבר עמוק במהר"ל).

והנה מעשה פלא בגמרא.

רבי אבא עלה מבבל לא"י. לפני עלייתו הוא התפלל "יהא רעוא דְאִימָא מְלָתָא דְתַתְקַבְל". (יהי רצון שאגיד בבית המדרש דבר שתקבל על דעת החכמים). ומבואר שם, (ביצה לח), שאמר דבר מסוים וצחקו ממנו. משום מה הביאו חז"ל מקרה מצער זה? – ענה על כך בשו"ת חתם סופר (או"ח ר"ח) ומפרש, שחטא בתפילתו – "מה לו אם יקבל אם לאו? אמור דברך לשם שמים! ועל כן נכשל דְמַחְכוּ (שצחקו) על דבריו.

"ועל דרך זה אני מפרש על המתווכחים בדין... לנטות דעת חברו לדעתו, כי מה לי ולו? אך יהיה הויכוח להעמיד סברתי ודעתי על פי שכלי באופן מה שחברי טען נגדי, אראה במחשבתי אם כנים דבריו, אחזור בי. ואם לא נראים לי דבריו, אני עומד על דעתי. ומה לי בכך אם יודה לי? כי אין כונתי לנטות (=להטות) דעתו לדעתי". עכ"ל.

וכמוכן, אין מן הטעם הטוב שיתווכחו התלמידים שוב ושוב, וחוזרים על אותן הטענות ומענות, (נבחינת מה שדרשו חז"ל) "דברים, הדברים". (דרשת חז"ל בש"ס במקומות בהם כתוב בתורה הדברים והיה לו לכתוב "דברים" ולמדנו מכאן שיהא קורא על הסדר. כגון ק"ש, מגילה. ועוד. וני"ל המליצה בזה היא – א] מה שחוזרים על הטענות ככתבן וכלשונון בויכוח עקר, כמו הדין שאם קרא למפרע לא יצא וצריך לחזור מהתחלה על הסדר. ב] ריבוי הדברים, שמאריך להביא ראיות לדבריו עד שיתקבלו וזה ממליצת דברים הדברים = ריבוי. [תלמיד]) והוא נקרא יצר הניצוח. אחרי שהבהירו זה לזה בסיסי עמדתן בהסבר חד-פעמי, עליהם להמשיך בסוגיא ומבלי להפסיד זמן יקר כדי ללחוץ על החברותא שהוא יסכים לצד-שכנגד. אלא העניו משאיר את החברותא להמשיך להחזיק בדעתו, כי שמא באמת גם הוא קצת צודק?

ככל שהאדם מעמיק יותר בחכמה, הוא שמח יותר להגיע לפתרונות-אמת לשאלות הסבוכות. עיין סגנון של הרמב"ם בסוף הקדמתו למשניות טהרות, שם עָרַךְ כללים המועילים ביותר: "לא הושג שום כלל מהם אלא אחר שיגעתי בו יגיעה גדולה בבירורו לכל צדדיו, ולקטטים "אחד מְעִיר, ושנים ממשפחה", מכל פינות התלמוד ונבכי הברייתות והתוספתות... ולא יָדַע באמת ערך התועלת שבו אלא מי שכבר יגע בימים ונדד שינה בלילות בהלכה מאותם ההלכות... ואח"כ יקרא מבוא זה ומה שאחריו (ומביא שם עוד משל נמרץ)... וכל מה שהגדלנו דבר זה הוא כדי לשדל ולרזו על ידיעת המבוא הזה". עכ"ל הקדוש.

כלומר, אם לא המטרה הנשגבה שהרמב"ם הציב לעצמו כדי להלהיב את צעירי התלמידים שהם ילמדו דברי מבואו בעל-פה, היה נחשב לפגם ח"ו מה ששיבח כל כך את עבודתו.

ומזה יש לנו ללמוד לקח לכל חכם וחכם בדורו, שיתלה את הגדולה בהקב"ה. ידע האדם "יתן לו משלו, שאתה ושלך שלו...כי ממך הכל, ומידך נתנו לך". (אבות, ג).

כן מצאנו אצל יוסף כאשר הוצא מן בית-הסוהר והובא אל פרעה, שאמר לו "ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום לפתור אותו" עָנָה בענוה – "בְּלִעְדֵי! (=לא ממני, אלא) – אלהים יענה את שלום פרעה". (בראשית מא, טו-זז)